

DE UNIVERSITEIT ALS GOEDE BUUR

Universiteit en Regio

R E D E

Uitgesproken op de zeven en zestigste dies natalis
van de Erasmus Universiteit Rotterdam op 7 november 1980

door

Prof.Drs. H.W. Lambers

DE UNIVERSITEIT ALS GOEDE BUUR

De vraagstelling die door de rector magnificus aan mij werd voorgelegd en thans aan U in mijn formulering wordt doorgegeven, luidt: "Op welke wijze en onder welke voorwaarden kan de Universiteit bijdragen tot welvaart en welzijn van de regio, waarin zij is gevestigd?"

Hiermee is althans ineens antwoord gegeven op twee vragen, die mij de laatste weken herhaaldelijk zijn gesteld: wat steekt er achter die titel, de universiteit als goede buur, en, met duidelijke tekenen van verontruste vriendschap: hoe ben je tot dat onderwerp gekomen?

Deze verontrusting heeft ook geleid tot het van vele zijden spontaan aandragen van materiaal voor dit voor hen onplaatsbare onderwerp. Met oprechte dank voor het vangnet, geknoopt van kennis en vriendschap, merk ik - uit een verre herinnering - op, dat je een gestrande bruinvis zeer nerveus kunt maken met aanmoedigende duwtjes met schepnetjes; het arme dier spartelt zijn laatste krachten weg. Conclusie: alle verkeerd gebruik van materiaal berust op onkunde, alle verwaarlozen van materiaal op onvermogen van de spreker, die de zuigkracht van de onderstroom van een komende afscheidsrede reeds voelde.

Voor een poging tot beantwoording van de probleemstelling staan naar oud gebruik 45 minuten ter beschikking. Spreektijd, geen musische tussenspelen, zelfs geen ballet. Alleen een stem, die voortgaat, komend uit de lange mantel van zwarte stof, die reeds in 1209 aan de docenten van de Universiteit van Parijs als verplichte dracht werd voorgeschreven¹⁾. Bij zoveel traditioneels zoekt een associatieve geest de eerste benadering van de probleemstelling allicht in de traditie. Werden oudere Universiteiten opgericht ten behoeve van de regio?

Laten wij, om niet te ver in de geschiedenis terug te gaan, Leiden tot voorbeeld nemen, Nederlands eerste universiteit. Het echtpaar Romein betoogt in "Erflaters van onze beschaving": "de stichting van de Leidse Universiteit beoogde in de eerste plaats te voorzien in het tekort aan geschoold intellect dat dreigde nu het verkeer met de Katholieke

Universiteiten van Leuven en Parijs en andere was verbroken. Maar het ging hier niet alleen om een regelmatige voorziening van de behoefte aan theologen, juristen en artsen"²⁾. Niet alleen, maar wel in de eerste plaats.

In de Historie van Groningen vraagt Van Deursen zich af, waarom Groningen reeds in 1614 een Universiteit kreeg. Hij geeft, met Emmo Ubbius, aanstichter en eerste rector, het antwoord: "de werkelijke reden was, dat de maatschappij behoefte had aan academici: rechtsgeleerden voor het bestuur, en vooral predikanten voor de kerk"³⁾.

Juist achter de rug is de viering van het honderdjarig bestaan van de Vrije Universiteit, opgericht om wetenschapsmensen te vormen, uit de behoefte van een volksdeel aan een eigen stem.

En de Nederlandsche Handelshoogeschool in 1913. Van Stuyvenberg, schrijver van - o.a. - "de Nederlandsche Economische Hoogeschool 1913-1980", trekt alle aan de stichting voorafgaande beschouwingen samen in één zin "omdat daaraan toen behoefte ontstond"⁴⁾.

Of de Medische Faculteit Rotterdam. Binnenveld en Vleesenbeek, schrijvers van "Medische Faculteit Rotterdam" laten geen twijfel. De faculteit ontstond omdat de toenmalige Regering een tekort zag aan potentieel van opleidingsmogelijkheden voor het gewenste artsenbestand⁵⁾. Men kan het ook uitdrukken in termen van de consument. Bij één van de vele voordrachten tot werving voor een Universiteit te Rotterdam, stond een Rotterdammer van gewicht op en sprak: "Een medische faculteit daar ben ik voor, dan krijgen wij er nog een stel goede artsen bij".

Zullen we de lijn doortrekken? De Erasmus Universiteit Rotterdam is gesticht ten behoeve van .....

Het is misschien toch verstandiger eerst de methodologische handboeken te raadplegen. Ze zijn eensgezind, ook in hun voorbeeld. Ook als je een leven lang vluchten zwanen hebt zien passeren, die alle wit waren - en hoe wonderlijk is de glans van witte zwanen in de winterzon - dan kan de volgende zwaan toch een zwarte zijn. Formeel gezegd: inductie levert geen sluitend bewijs tot generalisatie.

De EUR bleek nu net die zwarte zwaan te zijn, er was een heel andere reden tot oprichting.

Mogelijk kunnen we langs deze doodlopende weg toch een andersoortige generalisatie vinden. Er is in de wetenschap zelden een even vlug gevonden

als veilige afkorting naar het doel. Een mens moet het landschap langs alle serpentines hebben beklommen voor hij de afsnijdingen begint te zien en kan gebruiken. Als in C.P. Snow's "The Masters"⁶⁾ de jonge fysicus bij zijn collega aan tafel neervalt met de triomfantelijke woorden: "we hebben moeder natuur leren opzitten en pootjes geven", dan zijn daar maanden van concentratie aan voorafgegaan en dagen zonder tijdlimiet. Zoals ook, wanneer J. Schumpeter, in 1942 schijnbaar uit de losse pols een meesterwerk schrijft "Capitalism, Socialism and Democracy"⁷⁾. Dan blijkt dat de grondslag daarvoor is gelegd in een zeer oorspronkelijke studie die in 1913 verscheen, waarop dertig jaar gericht wetenschappelijk denken is gevolgd.

Soms op een ochtend, heel vroeg hoog in de bergen, kunnen de wolken uiteengaan. Bij het licht van een net opgekomen zon kijk je een onpeilbare verte in van lichtende sneeuw. Net als je ogen het opnemen, gaan de wolken weer dicht. De onzekere gedachte blijft: heb ik het werkelijk gezien.

Velen in deze zaal zullen, vermoed ik, de ervaring kennen. In een bijna onmeetbaar ogenblik zie je samenhangen; in de poging ze bewust te maken verglijden ze alweer. "The rest is silence", maar niet in de wetenschap. Daar betekent dit, werken en denken tot je duizelig wordt in de hoop uit die paar flarden iets te maken dat samenhang blijft vertonen, ook bij toetsing.

Dit heeft Schumpeter bedoeld, als hij als uitgangspunt van zijn analytisch werk stelt: vision, a preanalytic cognitive act, that supplies the raw material for the analytic effort⁸⁾; visie als de aan de analyse voorafgaande bewustmaking, die het grondmateriaal levert voor de analytische inspanning.

De kern van het antwoord op de eerste vraag, die naar de bijdrage van de universiteit aan de regio, is hiermee voor mij gegeven. Het is met de uiterste toewijding en nauwkeurigheid de taak vervullen van vermeerdering van kennis en inzicht via het stelselmatig denken in samenhangen en de overdracht daarvan.

Kan ik het daarbij laten? Waarschijnlijk niet. Een abstracte conclusie uit een mystiek aandoend beeld, en geeneens de term "spin-off" gebruiken, dat kan niet op uiterste toewijding wijzen.

De Vondeliaanse imperatief moet worden gevolgd: "draag het graan te molen". Er moet worden geplet en gezeefd, gereduceerd en geduceerd.

Bij een doctoraal scriptie was intussen al lang de eis gesteld de opbouw van het betoog te doen zien, zij het dat meestal aanpassing achteraf wordt toegepast. Die gepoogde gedachtengang is als volgt. De Erasmusuniversiteit bestaat wetenschappelijk uit twee componenten, een overwegend natuurwetenschappelijk en een overwegend maatschappijwetenschappelijk deel, met een koepel van geesteswetenschappen. Van de medische wetenschappen en hun toepassing heeft vrijwel ieder in deze zaal onderzocht: de maatschappelijke betekenis van de gezondheidszorg is zonneklaar. Van de wetenschappelijke problemen achter de toepassingsvelden weet ik niet eens een schijntje; dat ze er zijn en ook worden opgelost blijkt uit de recente benoeming van twee leden van de medische faculteit tot lid van de Koninklijke Academie. Van harte complimenteer ik de collega's Kuypers en Visser; daarna abstraheer ik, methodologisch gezegd, van de medische faculteit in het eerste deel van het betoog; in het tweede deel wordt afnemende abstractie toegepast.

De Universiteit is een denkinstelling met twee componenten, docenten en studenten. De Universiteit is een administratief-organisatorische eenheid. Ik hoop toch zo, dat iemand merkt, dat er nu al tweemaal "de universiteit is" staat, de dubbelzinnige formule die zowel een feitelijk oordeel als een normstelling kan inhouden. Een Rotterdamse student is knap, bijvoorbeeld.

Over de verschuivende grens tussen "is" en "behoort", beroemd en berucht probleem in de wetenschapsleer, zou een aparte rede te houden zijn; iets voor de centrale interfaculteit.

Blijven de maatschappijwetenschappen, waarvan ik althans een partikel behoor te kennen. Over hun problemen, dan bedoel ik de voor mij essentiële, de wetenschappelijke, wil ik het eerste spreken. Misschien om te doen zien dat er in een Universiteit meer aan de hand is dan organisatie, budgetering, structurering en andere bronnen van tranen.

Vandaar een eerste deel dat van uniformiteit en uniciteit via voorspellen of niet, loopt naar meso- en scenariobenaderingen. Dan de vragen: wat mag en kan de Universiteit als goede buur; vervolgens enkele concrete voorstellen; dan finale.

De diepste ondergrond van de oratie is de noodzaak van een toekomstbeeld. Ik zie een sterk gefragmenteerde werkelijkheid die bol staat van de innerlijke tegenstrijdigheden, zie het taak van de wetenschap door bijstelling van uitgangspunten toch telkens naar generale tendenties in een periode te zoeken, ga dan over naar wat dat voor inhoud kan geven aan samenwerking met de regio.

De traditie opgevat als van generatie op generatie overgeleverd cultureel erfgoed⁹⁾ wordt weer als uitgangspunt gekozen.

Van G.W. Locher heb ik geleerd dat men kan denken in een tegenstelling tussen traditie en transformatie, de vernieuwende omzetting¹⁰⁾. Ook echter dat zich in de geschiedenis van de mensheid zoveel caesuren hebben voorgedaan, dat men evenzeer kan staande houden dat de transformatie een onderdeel van de traditie van cultuuroverdracht is.

Een ogenblik zij deze dubbelpositie van traditie en transformatie, als gelijktijdig substituerend en complementair, toegelicht door het voltooien van de uitspraken over het ontstaan van de universiteiten van Leiden en Groningen, die ik zojuist vermeldde. De Romeins vervolgen: "aan deze nieuwe universiteit, niet beladen met de scholastieke traditie der oudere centra van geleerdheid kreeg de nieuwe wetenschap, de wetenschap van onderzoek en experiment haar kans".

Van Deursen zegt over Groningen na de zinsnede "en vooral predikanten voor de kerk": "orthodoxe predikanten natuurlijk... De Groningse universiteit had over het algemeen weinig moderns". Traditie tegenover de transformatie en traditie de transformatie opnemend. Vrijwel synchroon bij instellingen met een in abstracto gelijke doelstelling.

De gedachtengang van Locher lost de voorgaande puzzle op. Naar zijn mening is karakteristiek voor de moderne samenleving dat de transformatie - en daarmee het vermogen en de bereidheid de verandering voort te brengen en op te nemen - als een essentiële traditie fungeert.

De generatie die met deze eeuw is opgegroeid zal weinig moeite hebben de stelling te beamen. Herhaling en opsomming van innovatie en transformatie is tijdverlies. Uit ons gezichtspunt is van belang de plaats die de wetenschapsbeoefening daarin heeft ingenomen. Het is buiten kijf dat de technische- en natuurwetenschappen in de periode nà 1750 tot op heden de grenzen van het wereldbeeld hebben verlegd en de mogelijkheden tot

keuzen hebben vergroot. Dit onder een mogelijk vertraagde wisselwerking met de maatschappijwetenschappen. In eerste lijn de economie, waarbij van A. Smith tot Keynes de orde werd gerationaliseerd, die de kans bood deze mogelijkheden te beoordelen en te grijpen als evenzeer door Marx die in zijn wetenschapsbenadering uit de technologische ontwikkeling de argumenten voor een andere maatschappelijke orde opbouwde.

De laatste halve eeuw echter hebben de zuivere en toegepaste natuurwetenschappen in hun talloze specialistische vertakkingen een dergelijke ontplooiing vertoond dat niet alleen hun primaat in de transformatie onmiskenbaar is, doch zelfs de potentie bevat de overdracht van cultuurgoed, uit welke traditie dan ook, te beëindigen. De maatschappijwetenschappen zijn niet tot een evenzeer alomvattend tegenwoord in staat gebleken. Een nieuwe generatie voelt zich staan tegenover een toekomst waar de oude balans tussen hoop en vrees voor velen helt naar vrees. In de essentie van een toekomstbeeld, de verhouding vertrouwen/wantrouwen, slaat de balans voor velen door naar wantrouwen.

Hoe kan de universiteit in deze situatie te werk gaan? Tot nog toe ben ik, althans naar mijn mening, constaterend geweest. Het zal nu van speculatief naar zeer speculatief gaan lopen. Bij de herhaalde vermelding van de overdracht van cultuurgoederen, het geheel van de menselijke verworvenheden, is over de inhoud van de culturele erfgoederen in een bepaalde historische periode nog niets gezegd. Wat waren de thema's die de overdracht beheersten, wat waren de benaderingswijzen waaruit de keuzen bij de overdracht werden gemaakt? Uit de zeer grote hoeveelheid vragen die men op grond daarvan kan stellen kies ik er één als thema: de verhouding tussen de enkeling en het geheel; voor de benaderingswijzen kies ik de dubbelstelling van uniformiteit en uniciteit, van vallen in de regelmaat tegenover uniek zijn. De doorwerking van dit dubbelthema is een lijn die voor mij door de cultuurgeschiedenis loopt in vele gestalten: hiërarchie en gelijkberechtiging, centralisatie en decentralisatie, strakheid van normen versus losheid van normen, conformisme tegenover nonconformisme, classicisme versus romantiek om enkele mogelijkheden te noemen.

De kern is de visie op afwijkend gedrag: is het de uitzondering die onder de regel moet worden gebracht of is het oorspronkelijkheid die moet worden toegejuicht? Zeer speculatief zij gesteld dat het historisch verloop

van de dubbelstelling zwak cyclisch is met de lange perioden aan de ordezijde; vergrote samenlevingsverbanden hebben verkeersregels nodig.

De Grieken hadden voor alles een mythe, zo ook voor dit thema. Prokrustes die voorbijkomende reizigers op maat bracht voor het bed dat hij hen aanbood tegenover Proteus op wiens steeds wisselende gestalte Prokrustes geen vat kreeg. Dat lukte alleen Odysseus met goddelijk advies.

Eén concretisering ter verheldering: de Napoleontische benadering op de Franse scholen, waar men er op kon rekenen dat te X uur precies alle kinderen over heel Frankrijk rekensommen maakten tegenover thans een project voor luistervaardigheidskursussen, omdat de normuitspraak, het algemeen beschaafd, ook in de ons omringende landen zo afbrokkelt dat één wijze van luisteren niet voldoende is.

In het wetenschappelijk aandeel in de cultuuroverdracht zijn, dacht ik, voortdurend gelijktijdig ook deze twee stromingen te herkennen. Er is een benadering die het algemene in de verschijnselen zoekt, Het gaat er om zodanige verklaringsgronden te vinden dat steeds breder veld door één generalisatie wordt bestreken. Het gaat om een opeenvolging van hypothesen met als hoogste doel die ene laatste die het hele te verklaren veld bestrijkt. Het is de klassieke benadering van het zoeken van algemeen geldende tijdloze wetten uit de hiërarchie der hypothesen. Geen wetenschapsbeoefening kan zich losmaken van de tijd en cultuur waarin ze ontstaat. De hiërarchie der hypothesen is lid van een familie van hiërarchieën, van de centrale staat tot de pater familias om twee uiteinden van het veld te kiezen.

De tweede benadering ziet dezelfde wereld met andere ogen. Zij heeft belangstelling voor het unieke, het uitspringende, het tijd- en plaatsgebundene - en het nog niet onder de algemeenheid van de ratio gebrachte levensdeel. Voor andere wetenschappen durf ik geen uitspraak te doen, maar voor de economie geldt dat men vertegenwoordigers van elk van beide zienswijzen, in elke generatie sinds de wetenschapsbeoefening begon, kan aantreffen in wisselende frequentieverdelingen. De klassieke economie van A. Smith was een antwoord op een periode - het Mercantilisme en het Kameralisme - die partiële oplossingen voor bijzondere problemen zocht. Maar sedertdien slaat de frequentieverdeling door naar klassicisme en regelmaat en staat voor het andere standpunt meestal een kleine minderheid

die daardoor overwegend antithetisch formuleert. In het laatste kwart van de negentiende eeuw in Duitsland echter in zulke aantallen dat een formele methodenstrijd ontstaat. Opgevoed als ik ben aan Gymnasium en Economische Hogeschool door docenten met een laat 19e eeuwse Duitse wijsgerige achtergrond hanteer ik, uit erkentelijkheid, de toen gevonden benamingen voor de tegenstelling: nomothetisch, d.i. wettenstellend tegenover ideografisch, d.i. beeldvormend.

De nomotheticus zoekt verklaring, regelmaat, helderheid; de knooploze ontwarring. Met schaamte herinner ik mij een jonge man, die van een milde oudere dame het woordenspel won dat klaprozen in een graanveld volgens de regel onkruid zijn en dus moeten worden uitgetrokken. Vooral het "dus" getuigde van diep wetenschappelijk inzicht. Zij zei alleen "ze zijn zo mooi" en zette naast een kwasi-wetenschappelijk waardeoordeel in wijsheid een esthetisch oordeel.

De ideograficus beschrijft, roept op, wil doen begrijpen wat hij zelf niet kan verklaren, om een uit de wetenschapsstrijd stammende terminologische tegenstelling te hanteren. U begrijpt uit de laatste ironie dat de ideografen in die methodenstrijd het onderspit hebben gedolven.

Hoe staat het een eeuw later? Het komt mij voor dat de ideografische aanvulling op onmisbare generaliserende benaderingen aan de orde is. Weer zijn er banden met het geheel van de maatschappelijke ontwikkeling. De alles overweldigende gevaren, de vorming van grote politieke machtsbolkken en wereld omspannende infrastructures als collectieve factoren enerzijds, de stijging van scholingsgraad en inkomen, de vermaatschappelijking van onderwijs en onderneming, de toestroming van informatie als krachten aan de zijde van de enkeling, of in groepsverband, brengen een verschuiving in het oeroude thema van de verhouding van enkeling tot gemeenschap.

In elk van beide varianten van de klassieke theoretische economie in de 19e eeuw, de Smith-Ricardianse en de Marxistische zijn de individuen partikels. Bij Smith-Ricardo machteloos tegenover de onpersoonlijke werking van de markt, bij Marx gedreven door de innerlijke noodzaak van maatschappelijke krachten. De partikels zijn in grote aantallen mondig geworden met ingrijpende maatschappelijke gevolgen. De belangen, die N.G. Pierson als de grond van elke gedragslijn in het ruilproces zag, zijn anders gegroepeerd¹¹⁾. Met als één spin-off, methodische gevolgen voor de maatschappij-wetenschappen.

Het komt mij voor dat wij gedragshypothesen sneller en gerichter zullen moeten bijstellen aan een gedifferentieerd normenstelsel.

Prof. W. Hofstee heeft als socioloog te Wageningen zijn afscheidsrede aan dit thema gewijd onder de treffende titel: "Vrijheid, gelijkheid en eenzaamheid"¹²⁾. Uitgaande van de Verlichting als drijvende kracht achter de emancipatiebewegingen van categorieën van mensen, stelt hij vast dat door het slagen van de beweging op vele fronten een vrijmaking van de persoon is bereikt. Hij wijst op de prijs die hiervoor is betaald: het verloren gaan van samenlevingsverbanden en de neiging het individuele standpunt te laten prevaleren boven gemeenschapsnormen. Hij signaleert, weloverwogen als altijd, gevaren voor de werking van de samenleving.

Het is een beeld van een werkelijkheid met herkenbaarheid. Volgen wij als econoom hem een ogenblik in dit beeld en houden we een tot de draad verslten citaat van Adam Smith nog eens tegen het licht: niet van de welwillendheid van de bakker verwachten we ons brood maar van zijn eigenbelang. Dit gevat in een economische orde, waaruit twee veronderstellingen voortvloeien: het eigenbelang van de bakker wordt beheerst door de noodzaak tot inkomensverwerving en geprikkeld door de wens tot inkomensverhoging. Wat gebeurt er als door inkomensstijgingen, macht, institutionele wijzigingen of veranderingen in normen en waarden de twee inkomenshypothesen sterk moeten worden geclausuleerd of zelfs moeten vervallen? Het lijkt stelbaar dat dan tot dusver latent gebleven elementen uit het door eigenbelang gedragen aspiratieniveau actief kunnen worden. Macht had Adam Smith theoretisch uitgeschakeld, de overige niet; in zijn beeld blijft alleen de "benevolence" over als contractkracht. Een maatschappij, die zich, door welke reden dan ook, gedeeltelijk van de directe materiële noodzaak ontheven weet of acht, is tenminste mede afhankelijk van de goede gezindheid van de deelnemers voor de instandhouding van het fijnmazig netwerk van de arbeidsdeling. Wat dan gebeurt, is afhankelijk van de invloed van het normen- en waardenstelsel. Dat wist Adam Smith; de Theory of Moral Sentiments ging aan de Wealth of Nations vooraf.

Kenneth Boulding heeft reeds jaren geleden zijn mede-economen bespot, omdat zij nog nooit van "malevolence", kwaadwilligheid gehoord schenen te hebben; hij vond hen maar argeloos¹³⁾. De opmerking is niet geheel

terecht, er is vrij veel aandacht besteed aan het machtsbegrip, maar toch.

Ik zou Hofstee een ogenblik volgen. Hem noch mij zou het moeilijk vallen een contrasterende werkelijkheid op te roepen, die evenzeer herkenbare trekken zou vertonen, en door die beelden op elkaar te leggen zou uit het raster een derde werkelijkheidsbeeld ontstaan. Doordenkend kom ik tot een vergaande reeks van werkelijkheidsbeelden.

Op grond van waarneming in een zeer groot aantal vergaderingen - men zou het veldwerk kunnen noemen - had ik voor mezelf een theorieetje gemaakt. De deelnemers waren het eens over de zogenoemde feiten - het weeg-, meet- en telbare - en kwamen toch tot de meest bizarre onderlinge afwijkingen in hun beeld van de toestand. Het kwam mij voor dat ieder zijn eigen werkelijkheid zag, rustend in zijn ideeënwereld, onder beperkte toelating van maat en tal. Ik heb daaruit als toepassing de conclusie getrokken in sommige vergaderingen meer op ideeën in te gaan dan op feiten.

Uit een ingezonden stuk in de NRC leerde ik dat er sociologen zijn, die deze zienswijze al lang hebben doordacht¹⁴⁾. - Zelf moeten denken is de straf voor onbelesen zijn-. Er is zelfs een term voor: symbolisch interactionisme. Het is bar woordgebruik, maar een bruikbaar begrip.

Nu ik toch op drift raak, het is nog erger. Want een eigen zienswijze veronderstelt nog impliciet een consistente zienswijze en consistentie in de uit die zienswijze getrokken conclusies. Dat de mens een vat vol tegenstrijdigheden is, wisten we echter al voor de dieptepsychologie begon.

Op dit moment viel mij - letterlijk, het viel uit de kast - een boek in handen. Uit balorigheid en weetglerigheid keek ik naar de opengevallen pagina. Het bleek een voordracht van C. Westman Church, een internationaal vermaard deskundige in de operations research, een mathematisch deel van de bedrijfskunde. Hij bleek bezig de theoretische economie aan te pakken, vooral de nutstheorie, en deelde mee dat zijn meest beslissende kritiek op de theoretische economen was, dat zij C.G. Jung, een Zwitsers psycholoog niet kenden of niet begrepen. Hij vatte samen: "The human being is not just a thinking individual or an information processing individual"¹⁵⁾; bij zulke beslissende zaken als waarderingsgrondslagen en waardemaatstaven zijn naast het denken nog drie andere psychologische grondfuncties te betrekken: voelen, gewaarworden en intuïtie¹⁶⁾.

Hij deelde mee tot Jung te zijn gekomen, doordat bij toetsing, naar bescheiden schatting, 95 % van het door zijn teams verrichte denkwerk ten behoeve van operations research nooit tot toepassing door de opdrachtgever

bleek te zijn gekomen. Het is werkelijk gebeurd; een mathematicus kan tot een andere mythe komen, Lambers - voor zover door Jung getroffen - is niet langer alleen in het donker.

Nog wel in het duister. Wat is de conclusie van een betoog dat van herkenbare werkelijkheidsbeelden via het symbolisch interactionisme tot Jung kwam? Laat ik het boudweg stellen, anders gaat het de halve oratie kosten, in een bepaalde toepassing: aan elk onderzoeksprogram, onder welke wetenschapstheoretische benadering dan ook, gaat aan de visie van de onderzoeker - die pre-analytisch maar reeds cognitief is - een previsie vooraf, het beeld van ideeën, normen en waarden, dat zijn eerste blikrichting bepaalt. Een beeld met bewuste en onbewuste elementen en daardoor nooit volledig verwoord.

Wat is de consequentie? Natuurlijk niet, dat getheoretiseer tevergeefs geschiedt. Integendeel, de ratio zal zich verhoogd moeten inspannen om in de analyse zoveel mogelijk van deze elementen herkenbaar en verwerkbaar te maken. Dat is al moeilijk; het wordt nog moeilijker, omdat het een samenwerking tussen specialisten uit verschillende vakgebieden zal eisen. Schumpeter was een geweldenaar, maar hij moest niets hebben van wat buiten het denken viel, Jung was een geweldenaar, maar hij moest niets van economie hebben. En geen van beiden bleek een groot wiskundig statisticus.

Het zal moeten worden ondernomen; wij kunnen in een werkelijkheid die uit myriaden gereflecteerde beeldjes is samengesteld niet leven zonder instrumenten ter ordening, willen we tot de onmisbare oordelen tot handelen kunnen komen. Van de dubbelster uniformiteit/uniciteit is thans de laatste het zichtbaarst. Grensverleggende wetenschap zal daar de uniformiteit weer uit moeten zoeken. Steeds zal er moeten worden gezocht naar nieuwe generale tendenties - niet voor eeuwig, maar onder de voorwaarden, waarin we leven. Frequentieverdelingen en gewichtscoefficienten moeten opnieuw worden bezien, met in het achterhoofd de sublieme observatie van Marx: "da steigert sich eine Quantität in eine Qualität um".

Eén gevolg is er wel, de afval van het geloof aan het voorspellingsvermogen in de maatschappijwetenschappen.

Bij het stellen van een wetenschappelijk probleem gaat het om het verklaren van de reactie van een verschijnsel, een grootheid, op krachten uit de omgeving. Er zijn in beginsel twee manieren om dit te benaderen. Ten eerste door de omgeving (geheel) te beheersen, dat is het (nooit volledig) gecontroleerde experiment: men verbindt dat meestal in gedachten aan de natuurwetenschappen. Ten tweede door de omgeving te verwaarlozen met uitzondering van de krachten, die men als werkzaam heeft geselecteerd; dat is de achtergrond van de "ceteris paribus" clause, het verklaren onder overigens gelijkblijvende omstandigheden. Niet onbekend bij economen. Allen weten dat dit een kunstgreep is, doch het is een abstractie, die men altijd nog kan verwijderen; dikwijls zoiets als Nieuwjaarsvoornemens. Is nu een samenhang gevonden, een verschijnsel verklaard dan kunnen we per definitie ook voorspellen, immers als de verklaring sluit dan zal het verschijnsel zich in dezelfde gedaante moeten voordoen, zolang geen enkele wijziging optreedt in de initiële voorwaarden, waaronder de verklaring is geformuleerd. Dit ongewijzigd blijven is onwaarschijnlijk bij de heterogeniteit van doelstellingen. Een stadsbestuur b.v. dat veronderstelt, uit waarneming en introspectie, dat de burgerij twee zaken als wezlijnsbevorderend ervaart, namelijk activiteit op straat en schone straten, besluit de activiteit te bevorderen door het veelvuldig openbreken van bestratingen. Inderdaad iets dat zowel werkenden als passanten activeert. Na enige tijd komt men op de begrotingen van bestratingen en stadsreiniging veel te kort. De aanwezigheid van een overvloed aan losse tegels heeft een latente speeldrift met stenen opgeroepen, die de norm 'gij zult niet stelen' heeft doorbroken. En het rommelig aanzien der straten heeft de reeds wankele zindelijkheidsnorm van de burgerij doen omslaan in een algemene bereidheid de rommel te vergroten.

Dit verschijnsel van het onvermoede gevolg is zo algemeen dat Wundt, een Duitse psycholoog, het als wet heeft geformuleerd: de wet van de heterogonie. De wet luidt: "de uitwerking van bepaalde psychische oorzaken gaat steeds uit boven de in de motieven geanticipeerde doelen en uit deze uitwerkingen ontstaan nieuwe motieven"¹⁷⁾.

Men zou het ook het Piggelmee-effect kunnen noemen - goede gaven van het tovervisje, oneindige begeerten, collaps, bittere tranen - of het aardgaseffect.

Drie opmerkingen daarover:

1. we moeten niet ingaan op beschouwingen over de enigszins exact weergegeven toestand in het jaar 2000, behalve als science fiction ter ontspanning. De ene vorser die intuïtief wel goed heeft voorzien, zullen we waarschijnlijk niet herkennen; hij zal bovendien niet exact zijn.

2. We moeten gewoon doorgaan de toekomst die wij ons wensen toch in het heden voor te bereiden door zoveel mogelijk te weten en te begrijpen van de factoren, die we beheersen en beïnvloeden kunnen en mogen in het volle besef dat de economie door de analogie met een mechanisme niet volledig is beschreven. Klant, een wetenschapsfilosoof, wijst uitdrukkelijk op het element kunst in de toepassing¹⁸⁾.

3. We moeten voortdurend naar nieuwe benaderingen zoeken, daarvan laat ik U twee weggetjes zien, die ik positief beoordeel, de meso- en scenariobenadering.

Mesomethode

- de benadering uit het tussenvlak -

De mesobenadering houdt zich bezig met de gevolgen van de eerder geschetste differentiatie in motivatiepatronen, doelstellingen en gedragspatronen tegenover beleidsbeslissingen, samengevat onder het begrip heterogeniteit, en de daaruit voortvloeiende zichtbare spanningen tussen top en basis. In economische termen de divergentie tussen macro-niveau, het centrale beleid gebaseerd op geaggregeerde grootheden, en de eigen beleidsdoeleinden van de onderdelen, die in de aggregatie zijn opgenomen, het micro-niveau. Wanneer macro-impulsen en micro-initiatieven overeenstemmen - homogeniteit - zou de spanning nul, zijn op een informatievoorwaarde na; ik heb wel eens eerder gezegd, dat dit is voorbehouden aan een gemeenschap van heiligen. Wanneer de centrale intenties zodanig worden doorgezet dat van de bedoelingen van de subjecten niets tot gelding kwam, zou de zichtbare spanning ook nul zijn. Dit lijkt ons voor Nederland geen hypothese, die nog verband met een toepasbare werkelijkheid vertoont; zou dat wel zo zijn, dan zouden wij een beleid gebaseerd op deze hypothese verwerpen.

Blijft over de ruimte tussen top en basis; met als mogelijkheid een van de overheidspreferenties afwijkende uitkomst. Het gaat er om deze ruimte zo van instituties als steunpunten te voorzien, dat voor beide partijen bevredigende antwoorden op het spanningsveld kunnen worden gezocht.

Op één terrein is deze benadering reeds lang werkzaam, in de ruimtelijke en regionale economie, waar de regio het prototype van een

mesobenadering is; daarvoor hebben we een eigen afstudeerrichting onder Klaassen en Paelinck met het NEI als onderzoeksinstituut. Dit is de regio bekend, evenals het werk van Muller en zijn team¹⁹⁾.

Hier wil ik de problematiek op ruimer terrein brengen: het vraagstuk doet zich even goed voor in bedrijfstakken en sectoren als in het welzijns-werk of het wetenschappelijk onderwijs.

Prof. S. Barkin, o.a. voormalig hoofd van de divisie Social Affairs van de OECD, was hier verleden jaar te gast. Hij werd zo geïnteresseerd in de mesobenadering, dat hij thuisgekomen een uitgebreid "draft-concept on meso-economics" opstelde en naar het Nederlands Economisch Instituut stuurde. Ik citeer één moeilijke zin: "Meso-economics offers the opportunity for the study of the course of the refraction of micro-economic and macro-economic impulses through the economic media"²⁰⁾.

Dr. Admiraal en ik geven hiervan de volgende parafrase, gekleurd door onze eigen opvattingen.

Het centrale beleid zendt impulsen uit met de bedoeling een richting- of een bewegingssnelheid van een proces of gedeelte daarvan te beïnvloeden. Deze impulsen botsen, bij differentiatie, op die welke door het micro-niveau worden uitgezonden, meestal reeds groepsgewijze gebundeld. Afhankelijk van de wederzijdse krachten wordt het door elk van beiden beoogde beloop van het proces van richting verschoven of van snelheid veranderd. Men zou de analyse kunnen richten op het bepalen van een brekingscoëfficiënt, die aangeeft, hoeveel de afwijking van de loop van het proces ten opzichte van de overheidspreferenties bedraagt. Economische processen, ten dele rationeel bepaald, bewegen in tolerantievlakken waarbinnen wijzigingen in de te voren voor de loop van het proces noodzakelijk geachte kwaliteiten en kwantiteiten het geheel niet ineens doen derailleren; over de reserves in economische processen ben ik sinds 1945 nog steeds verbaasd.

We zijn overtuigd dat tolerantievlakken grenzen hebben, die berusten op innerlijke noodzakelijkheden van het proces. Het is de taak van de theoretische analyse deze grenzen op te sporen, vervolgens van de institutionele economie om ontmoetingsvlakken tussen macro en micro te construeren van zodanig karakter, dat daardoor de kans dat de brekingscoëfficiënten het proces buiten de tolerantiegrenzen drukken wordt verkleind.

Het zoeken is naar tolerantiegrenzen in tijd en ruimte, waarbinnen het compromis door de meso-coördinatie van microplannen met het centrale beleid moet blijven om het op macro-niveau naar richting en snelheid beoogde effect enigszins bevredigend te bereiken; vervolgens instituties te scheppen die in dit opzicht resultaat beloven.

Een methodische werkgroep samengesteld uit bedrijfseconomen en economen is bezig onder leiding van Prof. Paelinck; er is hoop.

Tot zover een voorlopig intereconomische vernieuwing. Nu nog een stap verder.

Scenariomethode

In tegenstelling tot de meso-benadering, die op directe toepassing is gericht, wijdt de scenariomethode zich geheel aan het ontwerpen van mogelijke toekomstbeelden. Dat dit als zinvol werd ervaren bleek, toen de economische faculteit in mei jl. een congres wijdde aan "Interfutures, facing the future", het scenario van de OECD over de toekomstige ontwikkeling van de Westerse geïndustrialiseerde landen. Men kon de belangstelling ternauwernood aan.

Uitgangspunten van de scenariomethode zoals ik die zie:

1. er is een grote innerlijke behoefte aan een toekomstbeeld;
2. er is niet één voorspelbare toekomst uit het heden te construeren op grond van historische gegevens;
3. ideologische overtuigingen zijn zwaarwegend bij beslissingen, zowel over doelstellingen als over aanvaardbaarheid van bepaalde instrumenten. Bij verscheidenheid van ideologieën - heterogeniteit - kunnen desondanks dezelfde toekomstbeelden ontstaan, uit conflicterende visies op de instrumenten binnen dezelfde ideologie;
4. uitspraken over deze conflicterende keuzen en hun uitwerking zijn niet op één maatschappelijk aspect, en derhalve ook niet op één deelwetenschap, te gronden;
5. het is mogelijk waarschijnlijke bewegingsruimten te lokaliseren; het is aan de samenwerking van wetenschappen deze met een beeld te vullen;
6. gegeven de grote behoefte aan toekomstbeelden is een poging denkbare en voorstelbare toekomstbeelden te construeren, waarbij de uitgangspunten veel aandacht wordt gegeven, maatschappelijk relevant;
7. gezien het arsenaal aan wetenschappelijke methoden is de poging wetenschappelijk onderneembaar.

Het is alles koren op mijn molen. Prof. J.A. Hartog, die ook op dit punt mijn kennis tracht te vermeerderen - t.a.v. het inzicht is hij machteloos - heeft ons doen zien - in het aan het congres gewijde nummer van ESB²¹⁾ - dat de opgenomen problematiek zo imposant is, dat zij geen ruimte laat voor een methodenstrijd; kwantitatief en kwalitatief, verbaal en mathematisch, intuïtie en van fantasie bevrijde logica zullen elkaar moeten verdragen en zelfs steunen, wil zulk werk in volle kracht ontstaan. Het is geen profanatie, als mij het visionaire toekomstbeeld van Jesaja 11:6 voor de geest komt - de wolf zal met het lam verkeren -. Tegen alle zorgelijkheid en angst voor het eigen winkeltje in, zullen we mensen bij elkaar moeten brengen uit maatschappelijke plicht.

In Engeland is dit o.a. gelukt aan een groep uit Sussex in een wereldscenario "World Futures"²²⁾, dat Hartog hoog aanslaat. In Nederland verscheen onlangs de "Beleidsgerichte toekomstverkenning" van de WRR, "Deel I Poging tot uitlokking"²³⁾. Tot inhoudelijk oordeel ben ik op deze termijn niet bevoegd, maar bewonderenswaardig is de frisheid waarmee het stuk is geschreven.

Ik doe het rapport tekort; het leek mij echter zinvol hier te rapporteren, dat het hele scala van oplopende complicaties dat ik U eerst toonde wel degelijk een wetenschappelijke respons kan vinden en vindt door inventiviteit.

Over de Nabuurschap

Hoe werkt dit alles uit voor de nabuurschap?

Wanneer iemand, met toestemming van de Rijnmond, aan een Rotterdammer vraagt wat goede burens zijn dan is het antwoord vrijwel zeker: gewoon,

mensen die elkaar niet overlopen maar klaar staan als er bij de ander iets belangrijks moet gebeuren.

Hoe staat het in dat opzicht met regio en universiteit?

De regio is een institutie voortgekomen uit een transformatie in de bestuurlijke traditie; een vrij recente schepping op meso niveau²⁴⁾.

Het probleemgebied is gereduceerd in ruimtelijk opzicht maar geenszins naar problematiek. De regio is een microcosmos en daardoor aanvaardbaar aanhechtingspunt voor de eenheid van wetenschappen die de vroeg negentiende eeuwse wetenschapsfilosofie als uitgangspunt voor de universiteit vroeg; in gutta mundus. Wij weten bovendien, en nog weer zeer recent, dat het een microcosmos is met grote zorgen op velerlei gebied. In de Rotterdamse definitie van goede burens moet dan nagegaan worden, of men er ook iets aan kan doen.

Hoe staat het met de buur zelf? De universiteit is al evenzeer een institutie voortgekomen als transformatie op een lange traditie, eveneens vrij recent. In dat opzicht zijn de burens "ebenbürtig", geschikte partners.

Bovendien verneemt men wel dat de universiteit als administratief-organisatorische eenheid en als centrum van gedachtenvorming ook enkele zorgen heeft. Regels van Boutens wellen op: "oude wijn van vreugd gekelderd in gekristallijnd verdriet", dat is mooi Nederlands, maar de primaire reactie van een econoom is: man, moest dat nou zo duur? Kon je geen goedkopere opslagruimte vinden dan? Dat was dan toevallig een Rotterdammer maar U weet, vanwege de inductie dat ge niet uit één allen zult kennen.

Zelfspot kan reinigen en de geest vrijmaken om aan het werk te gaan waar de universiteit voor is. Gegeven de probleemstelling en de plaats waar ik sta, zal de regio verder als ontvanger, de universiteit als donor worden beschouwd. Dat is geen hooghartigheid, de probleemstelling luidt zo.

Twee reeksen vragen kan men openen: "mag de universiteit een goede buur zijn" en "kan de universiteit een goede buur zijn"?

Het mogen laat zich formeel snel beantwoorden. De wetenschappelijk onderwijs van 1960 geeft voor de universiteit een 3-ledige doelstelling. In art. 2 lid 2: de universiteiten beogen in ieder geval, naast het geven van onderwijs de beoefening van wetenschap; ... zij schenken mede aandacht aan de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

In art. 1, waarnaar U nu benieuwd bent, wordt de doelstelling van het wetenschappelijk onderwijs - in art. 2 samengevat als het geven van onderwijs - in drieën uiteengezet: vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap, voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen en bevordering van het inzicht in de samenhang van de wetenschap.

De drie taken waaraan ik gelijke prioriteit geef zijn meer iets voor over één jaar. Het gaat nu om "in ieder geval". De universiteit mag meer doen, dus ook samenwerking zoeken met de regio, als de primaire taken naar behoren zijn vervuld wel te verstaan.

Het gaat verder dan mogen."In de Beleidsnota Universitair Onderzoek is aangegeven, op welke wijzen derden invloed kunnen uitoefenen op de universitaire onderzoekprogramma's. In dit verband is aandacht besteed aan het contract-onderzoek. Uitgangspunt was dat dit binnen het geheel van het universitaire onderzoek een belangrijke plaats dient in te nemen. Dit kan o.m. geschieden door te bevorderen dat de universiteiten en hogescholen meer worden betrokken bij de uitbesteding van overheidsopdrachten voor onderzoek"²⁵).

Aldus de Minister voor Wetenschapsbeleid in een andere nota van zijn departement, de zogenaamde Innovatienota, die ik er als econoom het eerst bij opsloeg.

Een imposante gespreksgroep van het Nederlands Gesprekscentrum heeft zich in 1978 in "Prioriteiten in de besteding van het nationaal inkomen" eveneens met het universitair onderzoek beziggehouden: "de commissie is van mening dat het wetenschappelijk onderzoek veel meer aandacht moet krijgen dan thans"²⁶).

Dat klinkt goed, maar dan de volgende zin: "de vrijheid van universiteiten en hogescholen kan niet onbeperkt zijn".

Het staat er zo en de zin loopt door "terwijl de consultants meer moeten worden ingeschakeld, aangezien deze sneller, effectiever en meer kostenbewust werken dan universiteiten en hogescholen".

Koelbloedige mensen, beperking van de vrijheid zonder commentaar. De bijzin kan best juist zijn; consultants en universiteiten hebben verschillende functies. Maar de hoofdzaak de vrijheid - gegeven het verband, waarschijnlijk die van onderzoek - kan niet onbeperkt zijn. Hoe is mijn eigen overtuiging?

F.W. Brookman heeft verleden jaar een knappe dissertatie doen

verschijnen over "The making of a science policy". Hij stelt daarin dat er tenminste 3 redenen zijn voor het nadenken over de wetenschap en haar plaats in de maatschappij: uit academische belangstelling, uit ideologische belangstelling - de functie van de wetenschap in de socio-politieke structuur van de maatschappij - en uit instrumentele belangstelling in de voortbrenging van de wetenschap in haar relevantie voor allerlei soorten maatschappelijke vragen²⁷⁾.

De belangstelling in het academische spreekt voor mij voor zichzelf, de ideologische ook, gezien de drijfkracht die de wetenschapbeoefening heeft gevormd achter de transformatie van het wereldbeeld; belangstelling voor het instrumentele vormt de kern van de twee weergegeven uitspraken. In dit verband wil ik van het academische uit naar het instrumentele kijken op grond van de dubbele opmerking over niet onbepaalde vrijheid en over opdrachten.

De overtuiging is een persoonlijke; van eventuele achterliggende situaties heb ik mij bewust niet op de hoogte gesteld.

Eerst de opmerking van het Gesprekscentrum over de vrijheid van onderzoek. Indien men bedoelt dat op grond van algemeen geldende ethische normen bepaalde probleemstellingen en methoden van wetenschappelijk onderzoek niet toelaatbaar moeten worden verklaard, dan raakt men een diep probleem summier aan; het is echter bespreekbaar.

In het verband is dit geen waarschijnlijke verklaring. Er spreekt een andere bedoeling uit: als de overheid behoefte heeft aan research t.a.v. een bepaalde problematiek dan moet zij daartoe een aanwijzing kunnen geven in het algemeen belang (term uit de mededingingswetgeving).

Als jongen leerde ik in de dierkunde het begrip vluchtafstand. De afstand waarop een dier in zijn natuurlijke omgeving bij een ontmoeting beslist over blijven staan, weglopen of aanvallen. Ik dacht toen dat het een uniforme afstand was maar het blijkt een variabele. Het hangt o.a. af van de ervaringen, de conditie en zelfs het karakter van het schepsel. Het is derhalve een relativeerbaar begrip. Mag dit worden overgedragen t.a.v. de bereidheid overheidsprioriteiten t.a.v. onderzoek te overwegen?

Brengt zelfs de vraagstelling hem niet op een hellend vlak, zullen velen in deze zaal denken die de bezetting '40-45 bewust hebben beleefd.

Dat is zo, maar het maakt een verschil waarvoor men zijn voet op de helling zet.

Als men zich deel van een gemeenschap voelt, kan het plicht zijn zeer ernstig te overwegen op voorwaarde dat het een eigen beslissing blijft. In de wetenschap is voor mij het antwoord dat dienstvaardigheid er moet zijn, dienstbaarheid niet. Als de wetenschappelijke werker de eigen probleemstelling, methode en rapportage niet meer kan kiezen, houdt de dienstvaardigheid op. De onafhankelijkheid is voor mij niet een ivoren toren, maar wel het zelf bepalen aan welke tochten men deelneemt. Dit is afstandelijkheid in de zin van het zoeken van de voor veilig verkeer, ook tussen partners, te bewaren afstand opdat twee partijen samen op weg en op de weg kunnen blijven.

Het is duidelijk dat deze formele zijde van de bewegingsvrijheid bij de regio niet in het geding is. Er is wel een afgeleid probleem: de morele claim. Juist omdat ik positief sta tegenover de voorgelegde probleemstelling wil ik waarschuwen tegen morele druk op onderzoekers en vakgroepen, die andere prioriteiten en tijdschema's nodig achten. Ik denk in dezelfde geest als bij de wetenschappelijke samenwerking; niet dwingen om in te gaan, maar overtuigen. De beste weg bij "thinking types" zoals Westman Church de economen noemt.

Dan het vraagstuk van de opdrachten. Aangezien ik zelf eens nauw betrokken ben geweest bij de voorbereiding van een wetenschapsbeleid - Brookman deelt zelfs mede dat Lambers de auctor intellectualis is van differentiële groeipercentages voor verschillende gebieden van wetenschap; dit ter openheid ²⁸⁾ -, een enkele opmerking.

Het komt mij aanvaardbaar voor dat een overheid, onder parlementaire controle, o.g.v. haar preferenties aan het wetenschapsbestel kennis geeft van haar prioriteiten. Ook dat zij deze abstracte prioriteiten met budgetten vult, op voorwaarde dat eveneens een beleidsruimte wordt geschapen voor onderzoek, berustend op de kwaliteit van de onderzoeker of zijn groep, ook als toepassing niet zichtbaar is.

Alweer moet men behoedzaam zijn. De overheid dient dit budget te behandelen als een supplement op de normale begroting, niet als een substitutie.

Ook de onderzoeker moet voorzichtig zijn; het mag geen neveninkomen ter expansie worden dat de hoofdtaken in gevaar brengt. Wij zullen zo dienen te selecteren dat we onderzoek, onderwijs en aanvragen zoveel mogelijk simultaan dienen. Dat betekent deelneming aan analyse; beleid en uitvoering

moet de wederpartij zich voorbehouden. Ofschoon "he who advises takes part".

Daarna kan bezien worden: "kan de universiteit het aan naar personeelsbezetting en tijdsbeslag". Dat is ook belangrijk en velen menen reeds thans dat het takenpakket tot overbezetting leidt. Voor ik echter wegen afsnijdt wil ik eerst weten waar ze in vernieuwing toe zouden kunnen leiden. In die geest leg ik U enkele voorstellen voor.

1. Ten eerste een groot project dat ons boven het ongerief van alle dag kan uittilen. Laten wij trachten in samenwerking scenario's te ontwerpen voor de regio. Ik zie twee technische bezwaren.

- a. wij hebben niet de voor dit werk onmisbare technische wetenschappen in huis; er is misschien een goede buur te vinden;
  - b. de regio heeft nog meer exogene factoren, nog meer buitenland dan Nederland, maar wij hebben uit de rede van Paelinck verleden jaar begrepen, hoe het handwerk van het vinden van toetsbare regionale hypothesen hem ligt²⁹⁾.
- Ik zie ook een groot technisch voordeel: de overzichtelijkheid van en de nauwkeuriger kennis over de regio. Dit stelt op vele terreinen van het maatschappelijk leven en denken goed materiaal ter beschikking. Uit het werk van Prof. Siddré, met verfijnd materiaal over de spreiding van de werkloosheid in Rotterdam naar wijken en categorieën en de ingang tot de sociale uitkeringen, is wel gebleken dat dit evenzeer analytisch als beleidsvoorbereidend tot verrassende uitkomsten kan leiden³⁰⁾.

Het grootste voordeel zie ik echter in het samengaan van de faculteiten en subfaculteiten aan deze universiteit die voor dit onderwerp samen de verder noodzakelijke equipage hebben. Het is een echt karwei dat grote zelftucht zal vragen en tegelijk elke neiging tot introversie zal tegen gaan. Methodieken en materialen zullen van alle kanten internationaal moeten worden opgespoord. Misschien wel uit de human systems management dat zich in een nieuw tijdschrift juist presenteerde (op een bladzijde vol met internationaal gespreide redacteuren stond geen Nederlandse naam)³¹⁾.

De universiteit mag het denken en speuren niet beperken tot de ruimte waar men de klok van het kerspel nog kan horen; dat is niet eens goed voor de kosten, laat staan voor de voorganger.

In zo'n project zou alle ruimte zijn voor studenten uit alle richtingen, die in een bepaalde fase toekomen aan zelfwerkzaamheid. Dat kan lopen van materiaal opsporen en bewerken naar literatuurresearch tot doctoraalscripties over een onderdeel.

Tot zover voor vandaag over deze gedachte. Meestal ben ik voor klein beginnen en groeien, maar deze poging tot samenwerking vraagt om een vlaggeschip, wil de vloot volgen. Hetgeen niet wil zeggen dat het gehele model ineens gevuld moet worden; dat kan in stappen worden gedaan.

Een dergelijk project zou strak moeten worden opgezet naar taakverdeling en tijdschema wil er iets van terecht komen. Verdere bezwaren hoor ik binnenkort wel.

2. Als het eerste project te groot is voor een begin, dan is te denken aan een afgerond deelonderwerp, omvangrijk en belangrijk genoeg om op te zetten als gezamenlijk project, maar meer binnen de invloedssfeer van de regio. Prof. Querido en ik hebben reeds bij de voorbereiding van de oprichting van de universiteit gesproken over de situatie van de ouderen in de regio als interwetenschappelijk onderzoeksproject. Het is belangrijk en ligt juist goed bij onze facultaire samenstelling. Ik noem het opnieuw, waarschijnlijk uit affiniteit met de bejaardenhuisvesting, voor dat iemand aan nog subjectiever motieven denkt. Het heeft aanzienlijk kleinere tonnenmaat, maar het kan een goed opleidingsschip blijken. Als we toch in scheepstermen denken: in de haven- en vervoerseconomie kan een project worden gezocht.

3. Reageren op de directe behoefte t.a.v. een groot aantal problemen die analyse behoeven ter beleidsvoorbereiding op kortere termijn. Zij moeten algemeen genoeg zijn voor analyses, een niet te hoge mate van detailkennis van de uitvoeringspraktijk bevatten en bij voorkeur mogelijkheden voor voortgaand, verdiepend werk in zich hebben. De gedachte zit in de lucht. Rotterdamse studenten hebben het initiatief genomen voor een wetenschapswinkel zoals uit Quod Novum³²⁾ bleek; ik hoop dat hun zaak goed gaat lopen.

De universiteit van Nijmegen scheidt een transferbureau, dat als achtergrond een landelijk overleg over deze materie heeft.

Dat moeten wij ook kunnen, als je naast de staf denkt aan het potentieel van vergevorderde studenten dat afstudeerobjecten en scriptieonderwerpen nodig heeft. Wel zij meteen gesteld dat dit op volle vrijwilligheid moet berusten. Een student aan het eind van zijn studie moet zijn eigen pad kunnen kiezen, daar is hij voor opgeleid. Bovendien is de eigen belangstelling de zuiverste drijfkracht om het verschil tussen potentiële en getoonde intelligentie tot nul te brengen. Als dit in het oog wordt gehouden kan het zinvol zijn, al zullen herhaaldelijk tijdslimieten niet

kloppen. Het is door mij in de loop der jaren reeds meermalen geprobeerd om in deze zin functionele scripties te doen schrijven en het is wel eens gelukt ook. Het op elkaar sluiten van de tijdslimieten bleek het grote probleem.

Essentieel is echter dat de universiteit, als zij een winkel houdt, geen schablomen gaat verkopen. Student en staf moeten er elk van beiden iets aan hebben voor hun groei. Slechts weinig onderzoek is waarlijk grensverleggend, dicht bij de grens is al moeilijk genoeg. Het mag echter geen repeteerhorloge worden. De universiteit moet dit in het oog houden. Te midden van de andere instellingen in ons land, waar wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan, heeft de universiteit bij uitstek ook het absolute doel van de vermeerdering van kennis en inzicht.

Daarnaast één waarschuwing: we hebben de wijsheid per traditie in erfpacht; er kunnen nieuwe vormen van bezit zijn ontstaan. Verdere waarschuwingen komen bij concretisering.

Om aan de grote en ook aan de kleine zaken te denken zal wel een organisatievorm nodig zijn. Als ik het voor het zeggen had, zou mijn voorkeur uitgaan naar een klein zeer kundig bezet bureau met alerte jonge mensen, die een probleemstelling kunnen herkennen en een eerste oordeel vormen over de realiseerbaarheid van onderzoek. Uit ervaring weet ik wat juist een goed eerste contact voor de opdrachtgever kan betekenen, terwijl het werken met snel wisselende problematieken gedurende een zekere periode een goede vorming is.

4. Het net van informele contacten moet worden verbreed en uitgebreid. Het klinkt triviaal, maar het werkt beter als je elkaar een beetje hebt leren kennen. Daartoe zij verwezen naar het gestelde over materiaalverrijking in het begin van deze rede.

5. Het voorgaande vormt een natuurlijke overgang naar de toch wel noodzakelijke gedachte van Erasmus. Zoals bekend, heeft hij veel geschreven over opvoeding en de omgang met mensen. Daarbij komt hij steeds terug op de welgemanierdheid, de wellevendheid uit respect voor de ander die op zelfrespect berust; immers de ander ben ik ³³⁾.

Tot slot van dit gedeelte een afrondende opmerking. Intellectuele potentie en inventief vermogen, verbeeldingskracht en concentratie mogen niet doorlopend worden gebruikt om als courant geld dagelijkse conventionele behoefte te dekken.

De universiteit is er om te investeren in intellectueel vermogen. Zij heeft te waken dat daarop, binnen haar macht, niet wordt ingeteerd. Dat is zij alleen al verplicht aan de studenten die zich in de vormende jaren van hun leven aan haar toevertrouwen.

Dat betekent dat zij steeds op zoek moet zijn. Prof. Thung heeft onlangs in een oorspronkelijke rede de taak van de cultuuroverdracht als de universitaire bij uitstek gesteld en beklemtoond dat zij dat doet door in te gaan op de eigentijdse problemen in de gestalte, waarin zij zich voordoen³⁴⁾. Hij sprak voor medici, maar het geldt voor ons allen. Het empirisch wetenschappelijk ideaal vergt uitgangspunten die in verbinding gebracht kunnen worden met de werkelijkheid; daar horen wij dan ook in te staan.

Alle wetenschap ontstaat uit verwondering, soms met de rede als bron die het onbegrepen wil ontraadselen. Het parool van Simon Stevin: "wonder en is geen wonder" is daarvan het prototype. Maar voor vele beoefenaren van de wetenschap, en zeker niet alleen of bij uitstek in de maatschappijwetenschappen, is er een tweede bron van verwondering, noem het betrokkenheid, affiniteit, bewogenheid ten aanzien van de menselijke samenleving.

Ratio is een koud vuur, dat raadsels doorlicht, maar tegelijk nieuwe diepe schaduwen over ons heeft opgeroepen. De maatschappelijk betrokkenen ziet dit alles; als hij de rede te hulp wil roepen om schaduwen te verdrijven, die zijzelf in andere gedaante heeft opgeroepen, dan behoeft bij een vast steunpunt, een mens- en samenlevingsbeeld van waaruit hij zijn rede op zijn doel kan richten.

Van mij is geloofsijver noch bekeringsdrift uitgegaan. Wel hoop ik de overtuiging te hebben uitgedragen dat juist wie voortdurend met de rede omgaat, een mens- en wereldbeeld behoeft, dat hem een grondslag geeft voor zijn werk en zicht op de toekomst.

Schumpeter, met wiens werk ik me de laatste maanden zo intens heb beziggehouden, dat zijn schaduw deze rede overhuift was een mens van zeer grote intellectuele gaven. Hij had de rede gekozen als enige leidster: zijn visie begint bij de "preanalytic cognitive act", dat is bij het moment van rationele bewustwording; de logische analyse is het een en het al. Dan scheiden onze wegen; laat het klein duimpje zijn die afscheid neemt van de reus. De rede moet niet afkappen, zij moet zich verbinden met

de krachten van de gehele persoonlijkheid.

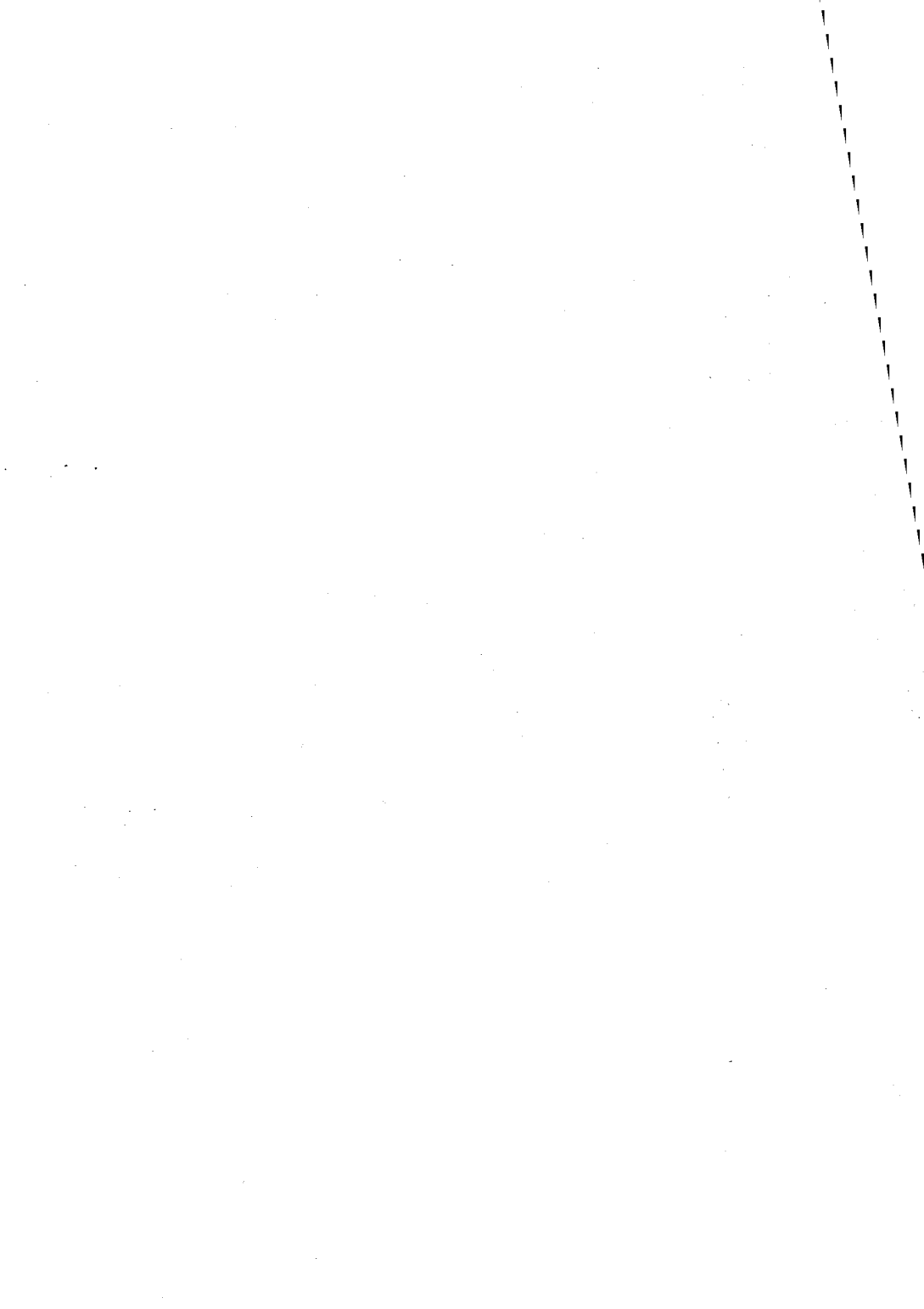
In de mythologie van alle volken komt de queeste voor, de beproevingsstocht op weg naar de volwassenheid, de aanvaarding van zich zelf en de ander. Voor dat deel van het leven, dat wetenschapsbeoefening heet, is voor mij de queeste, hoe één te blijven in gespletenheid. Onafhankelijk, eerlijk nauwkeurig in de analyse, die de dagtaak is, tegelijk met betrokkenheid bij probleemstelling en maatschappelijke uitkomst, die de levenstaak is. Dat blijft voor mij het ideaal: door waarnemen, denken en werken tot antwoorden op maatschappelijke vraagstukken bij te dragen, die toekomst openen. Zo dat voor meer mensen de ruimte voor de ontplooiing van de persoon wordt geschapen. Het zich veilig van vrees voelen is daarbij de ene pool, het beschikken over kracht tot voortdurende zelfvernieuwing de andere, zodat de medeverantwoordelijkheid voor samenlevingsverbanden uit de vrijheid voortvloeit.

Is het doelwit te hoog gesteld? Moet optimaal in menselijke maat worden teruggebracht tot satisficing, "voldoende om mee te leven"?

Tolkien beschrijft in *The Lord of the Rings*, hoe de bondgenoten optrokken tegen Mordor, land van den Boze. Na de grensovergang konden mensen, die tot dusver zeer moedig waren, letterlijk niet meer verder. En, schrijft Tolkien, over hen, met de wijsheid van zijn persoonlijke ervaring in de loopgraven van de eerste wereldoorlog: "there is a task, which you may attempt and be not wholly ashamed³⁵⁾. Het kan ook in het Nederlands worden gezegd. Multatuli, aldus Annie Romein-Verschoor³⁶⁾ was bij onderwijzers beter bekend door "Woutertje Pieterse" dan door de Max Havelaar. Althans mijn ervaring klopt hiermee, Woutertje heeft mijn jeugd mede beheerst. Laat ik dat vrijwel vergeten jongetje als voorbeeld oproepen. Woutertje Pieterse die zijn belofte aan Femke, zijn ideaal, zo ernstig nam, dat hij in een paar maanden tijds het knapste jongetje van de klas was; hij bleef er nog een eerlijk mannetje bij ook³⁷⁾.

Als de universiteit dit als voorlopig doelwit stelt is zij al een goede buur; voor ieder, dus ook voor de regio.

Ik heb gezegd

Noten

- 1) Roger Linskens, Wat een leven, opvoeding en onderwijs in de
Midleleeuwen, blz. 36; Antwerpen-Amsterdam 1977
- 2) Jan en Annie Romein, Erflaters van onze beschaving, blz. 187;
9e druk, Amsterdam 1971
- 3) Prof.Dr. A.Th. van Deursen, Cultuur in het isolement in: Dr.W.J.
Formsma e.a., Historie van Groningen, Stad en land, blz. 403;
Groningen 1976
- 4) Prof.Dr. J.H. van Stuyvenberg, De Nederlandsche Economische Hooge-
school 1913-1963, blz. 11; Rotterdam-'s-Gravenhage 1963
- 5) J.M.W. Binnenveld en H.H. Vleesenbeek, Medische Faculteit Rotterdam,
blz. 25; Leiden 1976
- 6) C.P. Snow, The masters, blz. 266; Penguin Books no. 1089
- 7) J.A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy, New York 1942
- 8) J.A. Schumpeter, History of economic analysis, blz. 41; New York 1954
- 9) G.W. Locher, Transformatie en traditie, blz. 227; Mededelingen der
Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, afd. Letter-
kunde Nieuwe Reeks, deel 34, no. 6; Amsterdam 1971
- 10) G.W. Locher, a.w., blz. 235
- 11) N.G. Pierson, Leerboek der Staathuishoudkunde, deel I, blz. 25;
2e druk, Haarlem 1896
- 12) Prof.Dr. W. Hofstee, Vrijheid, gelijkheid en-eenzaamheid; Landbouw-
hogeschool, Wageningen 1980
- 13) Kenneth E. Boulding, Economics as a moral science, The American
Economic Review, maart 1969, blz.6
- 14) Prof. J. van Putten, Het standpunt van een minderheid in de democratie,
N.R.C./Handelsblad, 20 oktober 1980, blz. 7
- 15) C.W. Churchman, Management Science and human values, a retrospect in
Th.J. Kastelein e.a.: 25 years of economic theory, retrospect
and prospect, blz. 100; Leiden 1976
- 16) C.G. Jung, Psychologische Typen, Inleiding; 7e druk, Wassenaar 1975
- 17) Encyclopedisch Handboek voor het moderne denken, s.v. Heterogonie,
blz. 308; 3e druk, Arnhem 1950
- 18) Prof.Dr. J.J. Klant, De methodologie van Keynes in: J.J. Klant e.a.,
Samenleving en Onderzoek, blz. 411; Leiden-Antwerpen 1979

- 19) Dr. F. Muller, Energy and environment in interregional input-output models; Boston-The Hague-London 1979
- 20) Prof.Dr. S. Barkin, A draft concept on meso-economics; ongepubliceerd manuscript, NEI, Rotterdam 1980
- 21) Prof.Drs. J.A. Hartog, Intuïtie of deductie? Enkele methodologische aspecten van het Interfutures rapport, in Interfutures, ESB 14 mei 1980, blz. 573
- 22) Prof.Drs. J.A. Hartog, Christopher Freeman and Maria Jahoda eds. World Futures, The Great Debate", in ESB, 23 juli 1980, blz. 839
- 23) Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Beleidsgerichte toekomstverkenning, deel I, Een poging tot uitlokking; Rapporten aan de regering, 19, 1980, Staatsuitgeverij, Den Haag 1980
- 24) Onder institutie versta ik collectief optreden ter regulering van individueel handelen
- 25) Nota van de minister voor wetenschapsbeleid, Innovatie, blz. 123; Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15, 855, Nrs 1-2, 's-Gravenhage. 1980
- 26) Nederlands Gesprekscentrum, Prioriteiten in de besteding van het nationaal inkomen, blz. 87; Publicatie nr. 53, Baarn 1978
- 27) Dr. F.H. Brookman, The making of a science policy, blz. 14; Amsterdam 1979
- 28) Dr. F.H. Brookman, a.w., blz. 362
- 29) Prof.Dr. J.H.P. Paelinck, Een raadselachtige wereldkaart vol beweeglijke stippen en vlekken; diesrede Erasmus Universiteit Rotterdam 1979; EUR 1979
- 30) Prof.Drs. W. Sidré en J.J. Walschots, Twaalfduizend Rotterdamse uitkeringstrekkingen, een beschrijvend statistische analyse; Instituut voor Economisch Onderzoek, EUR 1980
- 31) Human Systems Management, Volume I, no. I, February 1980, North Holland Publishing Company, Amsterdam
- 32) Quod Novum, Aanvragen voor wetenschapswinkel, 29-10-1980, blz. 9
- 33) M.A. Nauwelaerts, Erasmus en de wellevendheid in Europa; Spiegel Historiae, Oktober 1980, blz. 526
- 34) Prof.Dr. P.J. Thung, Universitaire werkgroep versus medisch specialisme in Medische Faculteit en Academisch Ziekenhuis, een paar apart, blz. 49; Leiden 1980

- 35) J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings*, Volume III, blz. 162, London 1955
- 36) Dr. Annie Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, I, blz. 289, 8e druk, z.j. Amsterdam
- 37) Multatuli, *De geschiedenis van Woutertje Pieterse*, Deel I, blz. 229; 2e druk, Amsterdam 1910.

